

УДК: 336.77

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПІДТРИМКА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ**

Голобородько Я. О.

Уманський національний університет садівництва, Україна, Умань.

Даний аналіз державної підтримки суб'єктів господарювання аграрної галузі. Проведена оцінка бюджетних асигнувань в аграрну галузь і окреслені шляхи щодо подальшого вдосконалення державної підтримки галузі з метою нарощування обсягів виробництва продукції та конкурентоспроможності її виробників. Проблема державної підтримки суб'єктів аграрного виробництва розглянута на тлі останніх змін щодо оподаткування, зокрема спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість, запровадження єдиного податку замість фіксованого сільськогосподарського. Запропоновано окремі зміни щодо державного регулювання і підтримки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі.

Ключові слова: суб'єкти аграрного виробництва, бюджетне асигнування, конкурентоспроможність, державна підтримка, державне регулювання, оподаткування, єдиний податок.

Голобородько Я. А. Государственное регулирование и поддержка конкурентоспособности субъектов хозяйствования аграрной отрасли/ Уманский национальный университет садоводства, Украина, Умань. Проанализировано государственную поддержку субъектов хозяйствования аграрной отрасли. Проведена оценка бюджетных ассигнований в аграрную отрасль, намечены пути дальнейшего совершенствования государственной поддержки отрасли с целью наращивания объемов производства продукции и конкурентоспособности ее производителей. Проблема государственной поддержки субъектов аграрного производства рассмотрена на фоне последних

изменений, касающихся налогообложения, в частности специального режима налогообложения налогом на добавочную стоимость, внедрения единого налога вместо фиксированного сельскохозяйственного. Предложены отдельные изменения, касающиеся государственного регулирования и поддержки конкурентоспособности субъектов хозяйствования аграрной отрасли.

Ключевые слова: субъекты аграрного производства, бюджетные ассигнования, конкурентоспособность, государственная поддержка, государственное регулирование, налогообложение, единый налог.

Holoborodko Ya. O. The state regulation and support of competitiveness of farming in agriculture/ Uman National University of Horticulture, Ukraine, Uman.

The state support of farming in agriculture is analyzed. The estimation of a budget allocation to agriculture is done; the ways of further improvement of a stage support of a branch with the aim of increasing the volume of production and competitiveness of its producers are described. The problem of a stage support of farming in agriculture is examined according to the latest changes in taxation in particular of a special regime of taxation on added value and an introduction of a single tax instead of a fixed agricultural one.

The separate changes of a stage regulation and a support of competitiveness of farming in agriculture are suggested.

Key word: farming; budget allocation, competitiveness, stage support, stage regulation, taxation, single tax.

Вступ. Вітчизняна аграрна галузь є однією із пріоритетних серед галузей національної економіки про що свідчать вагома питома вага валового внутрішнього продукту галузі та експорту в загальній структурі, кількості працюючих. Обов'язковою умовою розвитку та підвищення конкурентоздатності галузі, продовольчого ринку, та продовольчої безпеки є державне регулювання фінансової підтримки. Державна підтримка суб'єктів господарювання аграрної галузі за сучасних умов є запорукою успішного їх

функціонування. Важливою складовою державною підтримки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі є механізм бюджетного фінансування, яке надається внаслідок специфічних особливостей аграріїв, які зводяться до сезонності виробництва, суттєвої частки продукції власного виробництва, що приймає участь в наступному колообігу виробничого циклу, недостатнього впровадження наукових прогресивних технологій у виробництво внаслідок браку джерел фінансування, низького рівня інфраструктури сільських територій. Відсутність власних фінансових ресурсів у переважної більшості суб'єктів господарювання аграрної галузі унеможливорює здійснення розширеного відтворення, впровадження прогресивних технологій, виробництва конкурентоспроможної продукції та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Доцільність державного регулювання конкурентоспроможності аграріїв визначена в законах України "Про основні засади державної екологічної політики України на період до 2020 р. від 21.12.2010 р. № 2818-УІ, "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою від 09.02.2012 р. № 4391-УІ, а також "Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р.

Практика господарювання свідчить, що нині діюча система державної підтримки конкурентоспроможності аграріїв не повною мірою сприяє розвитку виробництва, незважаючи на те, що на державному рівні прийняті і фінансуються окремі програми щодо розвитку аграрної сфери за різними напрямками. Окремі програми державної підтримки перебувають на стадії становлення, не мають системного характеру, у них недостатньо враховуються особливості аграрного виробництва, яке об'єднує природні, виробничі, економічні, соціальні та екологічні фактори.

Державна підтримка конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі є актуальною проблемою сьогодення вирішення якої можливе за

умови вдосконалення її законодавчої бази та управління, пошуку нових форм і методів підтримки та місцевого рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню багатоаспектних теоретичних і практичних питань державного регулювання і підтримки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі присвячені праці багатьох вітчизняних учених, серед яких А. Антонов, К.Бородін, М.Дем'яненко, В.Замикула, А.Мороз, О.Непочатенко, П.Саблук, П.Стецюк та багато інших.

В той же час, в наукових дослідженнях не повною мірою враховуються проблеми дієвості методів державного регулювання конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі, внаслідок чого результати їх застосування, мають безсистемний характер, що негативно позначається на ефективності використання бюджетних коштів у аграрній галузі. Незважаючи на фундаментальне розроблення окремих ключових питань державного регулювання і підтримки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі, переважна більшість її прикладних аспектів залишається поза увагою дослідників, що визначило необхідність даного дослідження.

Мета дослідження - наукове обґрунтування теоретичних і методичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо формування системи державного регулювання і підтримки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі

Виклад основного матеріалу

Дієвим важелем нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, здатної конкурувати на зовнішніх ринках, забезпечувати продовольчу безпеку країни є державна підтримка розвитку аграрного виробництва. Важливість державного регулювання і підтримки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі у забезпеченні стійкого функціонування економічної та соціальної складової агропродовольчого виробництва важко переоцінити. Аграрна галузь, в умовах загострення кризових явищ вітчизняної економіки,

залишається пріоритетною серед галузей національної економіки, та основою продовольчої незалежності, а отже – безпеки нації. Крім того, в Україні традиційно висока частка сільського населення. Це зумовлює потребу вирішення надзвичайно складного подвійного завдання – оптимального поєднання заходів із підвищення економічної ефективності аграрного виробництва та збереження мережі сільських поселень.

Досвід трансформації української економіки, її лібералізації свідчить, що вітчизняна аграрна галузь зазнала найбільших втрат серед галузей національної економіки. У процесі реформування не враховувалися особливості аграрного виробництва, руйнувалася його виробнича інфраструктура, пов'язана з підтримкою і державним фінансуванням комплексу заходів щодо відтворення родючості ґрунтів та поліпшення екологічного стану земель, з вирішенням соціальних та екологічних завдань сільських територій.

Державна підтримка конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі полягає в застосуванні методів впливу держави на економічний механізм з метою: підвищення ефективності аграрного виробництва; забезпечення розширеного відтворення; розвитку соціальної та екологічної сфер сільських територій; забезпечення захисту економічних інтересів суб'єктів господарювання аграрної галузі та їх фінансової стійкості.

За ринкових умов господарювання, приватної власності процес відтворення у сільському господарстві здійснюється переважно за рахунок власних коштів аграріїв. Така практика не обґрунтована ні теоретично, ні практично, оскільки досвід їх господарювання свідчить, що без державної підтримки складно забезпечити безперервність виробничого процесу та нарощувати обсяги виробництва конкурентоспроможної продукції за умов експансії імпортного продовольства в Україну .

Фінансова криза в Україні зумовила необхідність посилення державної підтримки сільського господарства, яка ґрунтується на цільових програмах підтримки галузі з боку держави. За сучасних умов намітився новий етап економічних реформ в Україні, оскільки вони проходять в умовах, що помітно

різняється від першого, «шокового» етапу, а також від етапу відносної стабілізації економіки. Економіка України перебуває під впливом світової економіки, що впливає на ефективність аграрного виробництва внаслідок чого виникає потреба в державному регулюванні і підтримці аграріїв. Формування системи державного регулювання і підтримки суб'єктів господарювання аграрної галузі має ґрунтуватися на досягненні економічного розвитку та модернізації вітчизняного виробництва, раціонального використання природних і трудових ресурсів; поліпшення соціальних умов сільського населення; підвищення ефективності та конкурентоспроможності продукції; підтримки економічної стабільності аграріїв, забезпечення фінансової стійкості кредитних інституцій; створення реальних умов для відтворювальних процесів та зростання доходів.

Як свідчать результати дослідження за сучасних умов державна підтримка аграріїв малоефективна, оскільки асигнування, які спрямовуються з бюджету на підтримку галузі здатні забезпечити не більше 10-20% від загальної потреби [1]. Процес державного регулювання і підтримки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі за даними дослідження свідчить, що асигнування, спрямовані в галузь не забезпечують потреби галузі, здатної впроваджувати нові, більш прогресивні технології на базі інновацій, створення високопродуктивного тваринництва, подальшого розвитку широко спеціалізованої рослинницької галузі (табл. 1).

Результати дослідження свідчать про невпинне зменшення питомої ваги асигнувань з державного бюджету для асигнування аграрної галузі. Якщо в 2008 р. для аграрної галузі було виділено і спрямовано 12,2 млрд. грн або 4,82 % від загальних видатків державного бюджету то в 2014 р. відповідно 6,8 млрд. грн і 1,56 %. Тобто в 2014 р. порівняно з 2008 р. бюджетне асигнування в галузь скоротилося 5,4 млрд. грн або на 3,26 відсоткових пункти. Слід відмітити і той факт, що за досліджуваний період суттєво скорочуються видатки загального фонду державного бюджету на підтримку вітчизняної аграрної галузі розмір

яких в 2014 р. порівняно з 2008 р. скоротився на 19,1 відсоткових пункти, а в 2014 р. порівняно з 2013 р. на 16,8 відсоткових пункти.

Таблиця 1

Динаміка видатків загального фонду Державного бюджету України

Роки 2008	Видатки державного бюджету, всього		Кошти спрямовані в міністерство аграрної політики і продовольства		Питома вага бюджетних асигнувань спрямованих в міністерство аграрної політики і продовольства, % до загального обсягу видатків
	млрд. грн	у % до попереднього року	млрд. грн	у % до попереднього року	
2008	253,2	100,0	12,2	100,0	4,82
2009	274,1	108,3	6,4	52,5	2,33
2010	307,7	112,3	5,8	90,6	1,88
2011	342,8	111,4	10,5	181,0	3,06
2012	413,6	120,7	8,6	81,9	2,08
2013	419,8	101,5	8,4	97,7	2,00
2014	436,8	104,0	6,8	80,9	1,56
2014 до 2008 р.(+,-)	183,6	4,0 п.	-5,4	- 19,1 п.	- 3,26 п.
2014 до 2013 р.(+,-)	17,0	2,5 п.	-1,6	- 16,8 п.	- 0,44 п.

Джерело: розраховано автором відповідно до додатків №3, 4 до Держбюджету України на 2008 - 2014 рр.

Скорочення бюджетної підтримки галузі ускладнюється шерегою законодавчих актів, спрямованих на зростання податкового тягаря на сільськогосподарських товаровиробників відповідно до змін Податкового кодексу, які набрали чинність з 01.01.2015 р.[2]. Відповідно до зміни Податкового кодексу України з 01.02.2015 р. суттєво змінився порядок адміністрування податку на додану вартість для аграріїв, які застосовували спеціальний режим оподаткування. Такі зміни відбулися внаслідок запровадження системи електронного адміністрування ПДВ, яка має повноцінно запрацювати з 01.07.2015 р. Системою передбачено використання спеціальних рахунків для електронного адміністрування ПДВ, акумулювання на цих рахунках сум ПДВ та їх автоматичне списання в доходи бюджету на

основі представленої в електронному вигляді податкової декларації. Внаслідок таких нововведень суб'єкти аграрного виробництва втратили право на спрямування сум ПДВ зі свого поточного рахунку безпосередньо на спецрахунок, оскільки вони відповідно до змін повинні до 30 числа місяця, наступного за звітним, направити відповідну суму на електронний рахунок в системі електронного адміністрування ПДВ. І лише після 30 числа Державне казначейство України спрямує кошти податку на спецрахунок підприємства для використання на господарські потреби. Крім того, з 01.02.2015 р. суб'єкти аграрного виробництва нестимуть відповідальність за несвоєчасність перерахування коштів на рахунок в системі електронного адміністрування ПДВ. За таких умов аграрії, що застосовують спеціальний режим оподаткування ПДВ за рахунок власних фінансових ресурсів, здебільшого за рахунок зменшення власних оборотних активів змушені вчасно перерахувати кошти з поточного рахунку на казначейський електронний рахунок для подальшого їх спрямування Казначейством на спеціальний банківський рахунок суб'єкта господарювання - аграрія. Така процедура адміністрування ПДВ має певні недоліки внаслідок:

- недостатнього обґрунтованої вимоги до суб'єктів спеціального режиму справляння ПДВ - аграріїв щодо перерахування коштів на рахунок у системі електронного адміністрування податку у період із 01.02. до 01.07. 2015 р., коли попереднє бронювання коштів на такому рахунку від інших платників ПДВ ще не вимагається.

- кошти аграріїв вилучаються з обігу, як мінімум на 3-5 днів. При цьому немає жодних гарантій, що перераховані кошти вчасно Казначейством будуть перераховані на спеціальний рахунок в банку суб'єкта господарювання, оскільки за сучасних умов при наявності напруженого виконання держбюджету має місце висока вірогідність затримок при перерахуванні Казначейством коштів із рахунку в системі електронного адміністрування ПДВ на спецрахунок сільгосппідприємств. Крім того, не можна виключати і корупційний фактор – стимулювання своєчасного перерахування коштів із рахунку Казначейства.

- суб'єкт господарювання аграрного виробництва втрачає право поповнювати свій спецрахунок авансом, протягом звітного періоду або до подачі спецдекларації з ПДВ, коли в нього на поточному рахунку є кошти. Внаслідок чого не зможе скористатися перерахованими сумами, правом ними розпоряджатися якими надано їм законодавчо, до того часу, поки Казначейство не перерахує їх на спеціальний рахунок із відповідного електронного рахунку.

Ця проблема набуває особливої актуальності у період проведення польових робіт, коли суб'єктам аграрного виробництва за рахунок цільових коштів необхідно оперативно придбавати паливо, насіння, засоби захисту рослин або інші матеріально-технічні ресурси. А залежність від Казначейства може призвести до затримки чи зриву відповідних робіт. Дослідження свідчать, що така специфіка спецрежиму оподаткування при функціонування системи електронного адміністрування ПДВ має бути відповідним чином законодавчо врегульована.

Найбільших змін зі зміною Податкового кодексу України з 01.01.2015 р. зазнав механізм справляння фіксованого сільськогосподарського податку(ФСП). Колишні платники ФСП з 01.01.2015 р. є платниками єдиного податку (ЄП) спеціальної (четвертої) групи – із можливістю застосування спрощеної системи оподаткування доходів на основі використання у якості бази оподаткування нормативної грошової оцінки землі, як це відбувалось і до прийняття відповідного законопроекту. При цьому права їх власності та користування земельними ділянками повинні бути оформлені та зареєстровані відповідно до чинного законодавства. До цього відповідна норма у податковому законодавстві була відсутня.

Негативний вплив на конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва має запровадження щорічної індексації бази оподаткування для суб'єктів аграрного виробництва відповідно до змін до Податкового кодексу України, що набрав чинність з 01.01.2015 р. Зокрема для сільськогосподарських товаровиробників запроваджена індексація бази оподаткування, що призведе до збільшення сум податкових зобов'язань за даним видом обов'язкових платежів

державі з одного гектара сільгоспугідь у 6,5 разів. Крім того, з 01.01.2015р. ставки спеціального режиму прямого оподаткування для сільгосппідприємств збільшено втричі. Відповідно, якщо у 2014 р. середній розмір ФСП з гектара сільгоспугідь складав менш як 6 грн/га, то у 2015 р. відповідний обов'язковий платіж перевищить 115 грн/га, тобто зросте у понад 19 разів.

Суттєві корективи в наданні державної підтримки суб'єктам господарювання аграрної галузі відбулися внаслідок фінансової кризи. Складовою державної підтримки сільськогосподарських виробників є надання фінансової допомоги фермерським господарствам (табл. 2).

Таблиця 2

**Надання фінансової підтримки фермерським господарствам
Черкаської області**

Роки	Фінансова підтримка фермерських господарств, в розрахунку на одне фермерське господарство в рік		Надання підтримки фермерським господарствам грн. на 100 грн. валової продукції (у постійних цінах 2010 р.		Надання пільгових кредитів в розрахунку на 1 га с.- г угідь, грн
	грн	у % до 2008 р.	грн	у % до 2008 р.	
2008	692	100,0	1,2	100,0	185,7
2009	654	94,5	0,9	75,0	123,5
2010	513	74,1	0,8	66,7	211,2
2011	495	71,5	0,7	58,3	332,0
2012	303	43,8	0,5	41,7	128,3
2013	252	36,4	0,4	33,3	36,3
2014	127	18,4	0,3	25,0	x

Джерело: розраховано автором за даними суб'єктів господарювання Черкаської області

Надання допомоги фермерським господарствам Черкащини має тенденцію до неухильного її зменшення. Якщо в 2008 р. фінансова допомога фермерським господарствам області в розрахунку на одне господарство склало 692 грн, то в 2014 р. - 127 грн або 18,4 % від рівня фінансової допомоги 2008 р. Аналогічна ситуація щодо надання фінансової допомоги фермерським господарствам області в розрахунку на 100 га валової продукції в постійних цінах 2010р. має тенденцію до зменшення. Якщо розмір такої допомоги фермерським господарствам області в 2008 р. становив 1,2 грн на 100 грн валової продукції, то в 2014 р 0,3 грн або 25,0% від рівня 2008 р.

Світовий досвід господарювання свідчить, що надання субсидій сільському господарству в країнах з розвинутими ринковими відносинами здійснюється за рахунок доданої вартості, як правило, галузей промисловості. В промисловості можливе прогресивне застосування технологій, значно коротший процес виробництва, галузі промисловості не залежать від природних умов, тривалість обертання оборотних активів значно менша, ніж в сільськогосподарському виробництві. Нами проведені індекси зростання промислової і сільськогосподарської продукції в цілому по Україні і по Черкаській області, зокрема (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльні індекси зростання доданої вартості та обсягів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції по Україні і Черкаській області

Роки	Індекси зростання промислової продукції, % до попереднього року		Індекси зростання сільськогосподарської продукції в постійних цінах 2010 р., %		Індекси зростання фізичного обсягу доданої вартості, % до попереднього року	
	по Україні	по Черкаській області	по Україні	по Черкаській області	по Україні	по Черкаській області
2007	107,6	124,8	93,5	95,4	101,1	107,8
2008	94,8	133,0	117,1	130,3	87,4	115,5
2009	78,1	70,5	98,2	108,7	103,4	86,6
2010	111,2	117,1	98,5	104,3	103,9	106,0
2011	108,0	103,4	117,5	117,6	117,6	106,8
2012	99,5	94,9	95,5	96,8	108,1	102,2
2013	95,7	95,2	113,3	106,5	108,6	101,4

Джерело: розраховано автором

Результати дослідження свідчать, що в Україні відсутня стратегія розвитку економіки в цілому і промисловості та сільського господарства, зокрема. Надаючи пріоритетність аграрній галузі за сучасних умов господарювання є економічно невиправданим, оскільки аграрна галузь є дотаційною, то отримувати асигнування для підтримки галузі можливо виключно шляхом перерозподілу доданої вартості, створеної національною економікою. За досліджуваний період індекси зростання промислової продукції у відсотках до попереднього року в цілому по Україні мали місце в 2007, 2010 і

20011 рр. В 2009 р. порівняно з 2008 р. спад промислової продукції склав 21,9 відсотків В 2012 і 2013 р. індекси промислової продукції у відсотках до попереднього періоду склали відповідно 99,5 і 95,7%. По черкаській області спад промислової продукції мав місце в 2009, 2012 і 2013 рр. В той же час, зростання сільськогосподарської продукції в постійних цінах 2010 р. в цілому по Україні мало місце 2008,2011,2013 рр. По Черкаській області на тлі тотального зменшення бюджетних асигнувань на підтримку аграрної галузі спад виробництва сільськогосподарської продукції спостерігався лише в 2007 і 2012 рр. відповідно 95,4 і 96,8% до попереднього року. Спад доданої вартості по Україні мав місце лише в 2008 р., а по Черкаській області 2009 р. відповідно 87,4 і 86,6 % до попереднього року.

Це дає підстави стверджувати, що аграрна галузь може розвиватися виключно за умови розвитку промисловості, яка повинна стати рушійною силою національної економіки. Тільки в промисловості, застосовуючи передові технології, створюється додана вартість, яка в подальшому може бути спрямована на підтримку аграрного сектору економіки.

Аналіз розвитку світового сільського господарства свідчить, що аграрне виробництва в країнах з розвинутими ринковими відносинами є збитковим, а тому потребує величезних дотацій із бюджету. Найефективніші в світі виробники сільськогосподарської продукції США і ЄС отримують із бюджету щорічно мільярди доларів допомоги від держави. Порівнюючи державну підтримку аграріїв країн з розвинутими ринковими відносинами, зокрема ЄС слід відзначити, що у 2009 р. із загального бюджету Європейського союзу було виділено і спрямовано на підтримку аграріїв країн ЄС 57,0 млрд. євро. або 41,0% загального бюджету. У 2012 р. ЄС спрямував на підтримку аграріїв 83,0 млрд. євро або 20,0% всіх доходів сільськогосподарських товаровиробників. У бюджеті ЄС на 2013 р. на підтримку аграріїв спрямовано 27,0% від суми загального бюджету ЄС або 42,0 млрд. євро [3]

Такий перерозподіл бюджетних коштів в країнах з розвинутими ринковими відносинами можливий завдяки розвитку промисловості, де

виробляють сучасну і затребувану продукцію. Саме роботизована, цифрова, інтелектуальна промисловість високо розвинутих країн з ринковими відносинами здатна покращити інвестиційний клімат, створити додану вартість, яка спрямовується для дотацій в сільське господарство.

За сучасних умов, як свідчать дані статистики по Україні в цілому і по регіонах, зокрема має місце деіндустріалізація вітчизняної економіки. Третій рік поспіль зменшуються обсяги промислового виробництва зі скороченням найманих працівників та втратою цінних кадрів. Це дає підстави стверджувати, що стратегією національної економіки має стати подальший розвиток промислового виробництва, здатного забезпечити зростання доданої вартості з подальшим перерозподілом її в аграрну галузь для нарощування виробництва аграрної продукції для забезпечення продовольчої безпеки. В підтвердження такого висновку є вислів Й.А.Шумпетера, який відмічав, що "лише завдяки концентрації зусиль на одному напрямку і завдяки рукотворному збуренню відбувається перехід до нової якості, нового рівня технологій [6]

Курс на перетворення вітчизняної економіки на аграрне виробництво призведе до подальшого загострення соціальної напруги територій, надлишку дешевої робочої сили для розвинених економік. Як стверджує В.Панченко "...Україна не повинна бути лише аграрною країною. Ті країни, які продають на біржі лише монопродукцію наражаються на значні ризики. Україна може мати валютний виторг від постачання аграрної продукції, але її частка в експорті та ВВП не повинна перевищувати 15% [4].

Незважаючи на мізерні суми бюджетних асигнувань в аграрну економіку Черкаської області за досліджуваний період має місце нарощування виробництва сільськогосподарської продукції (табл.4). Темп росту виробництва сільськогосподарської продукції в 2013 р. порівняно з 1990 р. склав 32,5%. Має місце зростання обсягів виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Виробництво м'яса в забійній вазі в 2013р. порівняно з 2007 р зросло більше як в 2 рази, зернових в 2,2 рази, виробництво молока на 1,9 % при збільшенні удою молока на одну корову на 31,4 %. Питома вага прибуткових

підприємств в 2013 р. по Черкаській області склала 90,5 % або на 11,4 відсоткових пункти більше порівняно з 2007 р. Суттєво зросла рентабельність аграрного виробництва з 16,6 % у 2007 р. до 27,1 % в 2011 р.

Загальна сума прибутку в 2011 р. порівняно з 2007 р. зросла у 2,9 рази і склала 1583,8 млн грн. Має місце нарощування обсягів виробництва продукції тваринництва та рослинництва.

Таблиця 4

Оцінка діяльності суб'єктів господарювання Черкаської області, за роками

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Темпи зростання вартості сільськогосподарської продукції в постійних цінах 2010 р, до 1990 р. %	73,4	95,7	104,7	109,2	128,5	124,4	133,3
Виробництво м'яса в забійній вазі, тис. т	157,7	203,0	253,7	326,3	328,7	322,0	317,9
Виробництво молока, тис. т	501,8	493,6	491,0	478,9	463,9	498,5	515,6
Виробництво яєць, млн. шт.	615,7	674,7	669,3	747,1	818,5	798,3	742,7
Виробництво зернових, культур всього, тис. т	1842	2978	3195	2531	3762	3311	4068
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	4078	4271	4561	4862	4779	5257	5357
Поголів'я ВРХ, тис. голів, всього	243,6	230,7	220,3	208,8	203,9	212,6	209,1
Поголів'я корів, тис. голів	113,8	106,1	100,5	95,4	93,5	94,1	95,0
Питома вага прибуткових підприємств, %	79,1	78,7	79,0	77,9	88,2	89,4	82,1
Прибуток, млн. грн.	666,1	1018,8	1331,2	1735,4	2015,4	2553,9	1326,5
Питома вага збиткових підприємств, %	20,9	21,3	21,0	22,4	11,8	10,6	17,9
Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, %	16,6	15,7	18,3	18,1	27,1	24,9	9,7

Джерело: розраховано автором за даними суб'єктів господарювання Черкаської області

В той же час, виробництво таких найбільш стратегічних для вітчизняного продовольчого ринку культур, як цукровий буряк, плоди та ягоди. порівняно з 1990 р. складає 22,8 % та 51,8% відповідно. Зауважимо, що обсяги виробництва молока і молочної продукції в 2011 р. склали 40,3 % від обсягів 1990 р., вовни – 2,4 %, поголів'я ВРХ- 21,8%, корів – 30,9 %, свиней – 46,2%. Це призвело до порушення структурованості галузі, експансії продуктів харчування імпортного виробництва внаслідок чого зростає залежність України від іноземних

товаровиробників, що ставить під загрозу продовольчу безпеку країни. Така практика щодо спеціалізації сільськогосподарського виробництва унеможлиблює створення умов для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва, підвищення якості земель та стану навколишнього природного середовища.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02. 2010 р. № 365 передбачено надання фермерським господарствам в разовому порядку за рахунок коштів стабілізаційного фонду безповоротної допомоги [5]. Видача кредитів в разовому порядку не вирішує питання фінансового забезпечення фермерських господарств, не сприяє їх виходу з фінансової скрути про що свідчать результати дослідження, проведені по фермерських господарствах Черкаської області (рис 1). Безповоротна фінансова допомога дрібнотоварним суб'єктам господарювання Черкащини започаткована в 2003 р. скористатися якою змогли 15 фермерських господарств області на загальну суму 0,08 млн грн. За весь час існування програми в області загальна сума безповоротної допомоги склала 7,53 млн грн, а кількість фермерських господарств, які отримали допомогу в середньому склала 33, або 2,4 % від загальної кількості фермерських господарств, зареєстрованих в області. З 2010 по 2014 рр. безповоротна фінансова допомога Черкаським відділенням фонду не надавалась.

Рис. 1. Надання фінансової допомоги Черкаським відділенням фонду підтримки фермерських господарств на безповоротній основі

Джерело: розраховано автором за даними суб'єктів господарювання Черкаської області

Основними перешкодами для отримання державної підтримки суб'єктами господарювання аграрної галузі в цілому і пільгових кредитів, зокрема за результатами проведеного нами анкетування аграрних позичальників Уманського району Черкаської області за 2013 – 2014 рр. є як суб'єктивні, так і об'єктивні причини. Так, із 63 респондентів перешкодою в отриманні банківських кредитів вважають високі відсоткові ставки (у 86 % випадків), відсутність застави (39 %), відсутність страхового покриття (18 %), відсутність інформації щодо фінансового стану кредитної установи (11 %), брак кредитної історії (7 %), тривалий термін оформлення пільгового кредиту (46,9 %).

В даний час чинні економічні важелі державної підтримки суб'єктів господарювання аграрної галузі повинні забезпечувати: отримання ними прибутку, захист їх економічних інтересів і власності, подальший розвиток на умовах розширеного відтворення; здійснення моніторингу фінансових відносин їх методичне та аналітичне забезпечення; проведення закупок сільськогосподарської продукції за державної підтримки.

Результати дослідження свідчать, що державна підтримка суб'єктів господарювання аграрної галузі повинна здійснюватися у вигляді багаторівневої системи в якій взаємопов'язані функції державних органів управління, органів управління аграрною сферою та кредитних установ (рис. 2). Перший рівень формується на державному рівні Міністерством аграрної політики і продовольства України і НБУ у функції яких входять розроблення основних заходів щодо аграрної політики в сфері розвитку фінансово – кредитних відносин. До другого рівня входять органи управління аграрною економікою області та регіональним відділенням НБУ, функціями яких є розроблення регіональної аграрної політики, оцінка соціально – економічного стану кредитування аграріїв, моніторинг фінансово – кредитних відносин, розподіл державних кредитних ресурсів і контроль за їх цільовим використанням. Третій рівень системи державної підтримки включає органи місцевого самоврядування, регіональні відділення комерційних банків і

суб'єкти господарювання аграрної галузі. В систему державної підтримки суб'єктів господарювання аграрної галузі відповідно до сучасних умов слід включити органи місцевого самоврядування та регіональні комерційні банки для узгодження правових та економічних важелів з метою забезпечення фінансовими ресурсами аграріїв, ефективності їх виробництва, фінансування заходів щодо покращення якості сільськогосподарських угідь, охорони навколишнього середовища, розвитку сільських територій.

Зі зростанням ризиків аграрного виробництва виникає потреба в проведенні моніторингу фінансових взаємовідносин в системі державної підтримки суб'єктів господарювання аграрної галузі. Це дасть змогу комплексно і достовірно аналізувати процеси, що відбуваються у виробничо-фінансовій сфері аграріїв в цілому і зокрема відстежувати цільове використання бюджетних коштів, отриманих у вигляді державної підтримки, розробляти заходи державної дії на економічні процеси в аграрній галузі з метою запобігання нецільового використання коштів, що надаються державою через кредитні установи.

Інформаційно-аналітична система контролю фінансово-кредитних стосунків передбачає вирішення наступних завдань: виявлення змін виробничої та фінансової діяльності суб'єктів господарювання; проведення порівняльного аналізу динаміки основних показників діяльності суб'єктів господарювання аграрної галузі; моніторинг ходу реалізації програм розвитку аграрної сфери економіки регіону; оцінка ефективності і повноти реалізації законів і інших нормативно-правових актів з питань економічного розвитку і кредитування; вивчення і поширення позитивного досвіду з розвитку державної підтримки аграріїв ;прогнозування розвитку найважливіших процесів в сільськогосподарському виробництві і у сфері кредитування; підготовка інформаційно-аналітичних доповідей для узагальнення кредитно-грошових відносин в аграрній сфері економіки регіону. Одним з елементів моніторингу грошово-кредитних відносин аграрної сфери економіки регіону є методичне забезпечення аналітичної роботи, яке полягає в : складанні попереднього

реєстру об'єктів дослідження; зборі інформації для оцінки кризових ситуацій сільських територій ; оцінці рівня загроз та ризиків у сфері кредитування; оцінці кризових ситуацій сільського господарства регіону.

Рис.2. Схема державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників з використанням фінансово – кредитного механізму.

Для сільських територій, що характеризуються високим рівнем кризової ситуації проводиться збір додаткових показників. Уточнюється динаміка основних показників в ретроспективному періоді; здійснюється поглиблений аналіз причин і наслідків кризових ситуацій в царині кредитування і в галузях сільського господарства; розробляються та групуються за блоками заходи державної підтримки, розробляються програмно-цільові заходи, спрямовані на підвищення прибутковості сільськогосподарських товаровиробників і ступінь повернення кредиту.

Службу моніторингу кредитно-грошових відносин в аграрній сфері економіки слід створювати при Черкаській облдержадміністрації, що дасть змогу проводити незалежну оцінку розподілу і використання бюджетних кредитних ресурсів. Доцільно визначити механізм взаємодії служби моніторингу фінансово-кредитних відносин в аграрній сфері економіки зі службою безпеки кредитних установ у функції якої входить перевірка потенційного позичальника з точки зору благонадійності, ділової репутації керівників, засновників, поручителів і заставодавців, легальності бізнесу, безпеки встановлення кредитних взаємовідносин з клієнтом. Крім того, необхідно вдосконалювати методи надання кредитів дрібнотоварним суб'єктам господарювання, оскільки саме ці форми господарювання не мають доступу до кредитних ресурсів, характеризуються низьким рівнем фінансової стійкості, слабо захищені від впливу великотоварних підприємств на ринку сільськогосподарської продукції. Не менш важливим є створення інформаційно-аналітичної бази моніторингу кредитно-грошових відносин в аграрній сфері економіки. Сформовані форми консультування аграріїв в недостатній мірі оснащені сучасними засобами і устаткуванням для проведення моніторингу. Інформаційно-консультаційні служби повинні стати потужним інструментом регулювання економічних відносин в аграрній галузі, сприяти розвитку системи пільгового механізму кредитування аграрної сфери економіки в регіонах України зокрема і державної підтримки в цілому.

Висновки

Узагальнення теорії і практики економічного розвитку дало змогу зробити висновок про те, що аграрній сфері економіки необхідна державна підтримка, оскільки сільське господарство є не тільки сферою виробництва продукції, але і сферою життєзабезпечення суспільства. В той же час, така підтримка можлива при всебічному розвитку промисловості, на яку припадає найбільша питома вага зновуствореної доданої вартості. Державна підтримка конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва можлива при законодавчому перегляді оподаткування податком на додану вартість, оскільки запроваджене відшкодування податку на додану вартість через казначейські рахунки не сприяє безперервному процесу виробництва.

Література:

1. Курена Т. О. Ефективність та результативність державної підтримки аграрного сектора економіки в Україні /Т.Курена //Держава і ринок, 2011.– № 1.– С.133.
2. Закон про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи) від 28.12.2014 р. № 71-УШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page13>
3. Бородин К. Финансирование общей сельскохозяйственной политики в ЕС/ К.Бородин //Международный сельскохозяйственный журнал, 2015.-№3.– С.14.
4. Панченко В. Ставка на село чи на заводи? Газета "Експрес"№ 29 (8067) від 16 – 23,04.2015 р.
5. Про виділення коштів Стабілізаційного фонду для здешевлення кредитів та підтримки окремих проектів в АПК: за станом на 11.02.2010 р. №365-р /розпорядження Кабінету Міністрів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR100365.html.
6. Шумпетер Й. История экономического анализа. Глава 8.: електронний ресурс у публікаціях [Електронний ресурс] // Деньги, кредит и циклы. – Режим доступу до книги: <http://ek-lit.agava.ru/shumsod2.htm>.

References:

1. Kurena T.O. Efektivnist ta rezultatuvnist derzhavnoi pidtrymky agrarnogo sektora ekonomiky v Ukraini /T.Kurena //Derzhava i rynok, 2011.– № 1.– S.133.
2. Zakon pro vnesenya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrainy ta deyakyh zakoniv Ukrainy (shodo podatkovoi reformy) vid 28.12.2014 r. № 71-USH [Elektroni resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page13>
3. Borodin K. Finansirovanie obshei selskohazayistvennoi politiki v ES/ K.Borodin //Mezhdunarodnyi selskohazayistvennyi zhurnal, 2015.-№3.– S.14.
4. Panchenko V. Stavka na selo chy na zavody? Gazeta "Ekspres"№ 29 (8067) vid 16 – 23.04.2015 r.
5. Pro vydilennya khoshtiv Stabilizatsionogho fondu dlya zdeshevlenya kredyativ ta pidtrymky okremykh proektiv v APK: za stanom na 11.02.2010 r. №365-r /rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy: [Elektroni resurs]. – Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR100365.html.
6. Shumpeter I. Istoriya ekonomicheskogo analiza. Glava 8.: elektronnyi resurs u publikatsiyah [Elektroni resurs] // Dengi, kredit i cikly. – Rezhym dostupu do knygy: <http://ek-lit.agava.ru/shumsod2.htm>.